

לא רק הנחלים מזדהמים. גם יצירתנו המפוארת ביותר

זיהום השפה

השפה העברית יצרה ערכי תרבות יחידים כמינם. יש פרקים בתנ"ך המהממים כיופיים — והיופי הזה, זינוק זה של הרחוק האנושית אל-על, מבוטאים במילים עבריות, בפסוקים עבריים. ואף שהתנ"ך תורגם לשפות רבות, ובכולן הוא יצירה גדולה, צדק דויד בן-גוריון בשאמר שקראת התנ"ך בתרגום הוא כנשיקה מבעד למיטפתה.

מכל המופעים הכבירים שחוללנו בארץ הזאת ב-100 השנים האחרונות, החייאת השפה העברית הוא המופלא ביותר. זהו מיפעל שאין לו אח ורע בעולם. לא האירים ולא הבאסקים, לא ממציא האספראנטו ולא מחיי השפה הלאטינית הצליחו בכך.

סוד הצלחתנו עדיין עטוף מיסתורין. יש בה משהו מיסטי. מה גם שאיש לא תכנן זאת. אבות הציונות לא חלמו כלל על החייאת השפה העברית, ואף לא רצו בה.

תיאודור הרצל, "חזזה המדינה", לא חזה את החייאת השפה העברית, ואף לעג לעצם הרעיון. "אולי סבור מישוה שיש קושי בכך שאין לנו עוד שפה משותפת. הרי איננו יכולים לדבר עברית איש אל רעהו, לעג הרצל במדינות היהודים, הספר שחולל את המיפעל הציוני. מי מאיתנו יודע די עברית כדי לבקש בשפה זו כרטיס-סרככת? אין דבר כזה."

מה יקרה? כל אחד ידבק בשפת מולדתו, הציע הרצל. האיריש תבוסל כלי. "ניגמל מניכיהו-רוגו המרדולרים והמדוכאים... לשונות-הגטס..." ובסופו של דבר, "השפה שתהיה מועילה ביותר לקשר הכללי תתגבר ותהיה, בלי כפייה, השפה העיקרית." אין ספק שהרצל התכוון לשפה הגרמנית, וכך גם הבטיח לשליטי-גרמניה.

אך בשעה שהחלו יהודים להתרכז בארץ, באילו הופעל מכניזם סמוי. העם רצה בשפה העברית, והראשונים דבקו בה בקנאות. כך קם הפלא הזה, שאנחנו רגילים לו כיום כמו לאוור.

מכל יצירותינו כנאמה הזאת, זוהי היצירה המדהימה ביותר. יותר מאשר ההתיישבות העובדת, הקיבוץ והמושב. יותר מאשר ערינו וכפרינו. יותר מאשר צה"ל.

השפה העברית החדשה היא ביטוי ליצירה הלאומית הישראלית, לשיא יצירתנו התרבותית הקיבוצית. היא עיצבה את אופי חברתנו ומדינתנו. אילו התגשמה נבואתו של הרצל, ושפתנו הלאומית היתה כיום גרמנית, או אנגלית — היש ספק בכך שהיינו כיום מדינה אחרת לגמרי?

לזיהום הסביבה יש אידאולוגיה. כל מזהמי הנחלים ומרעילי האוויר מעלים על נס את הקידמה התעשייתית. ארובה הפולטת עשן שחור מסמלת את הקידמה, נחל שבו הורעלו הדגים מסמל את כוחה-היצירה. למזהמי השפה יש אידאולוגיה מתוחכמת עוד יותר. הבורות השחצנית מתעטפת באיצטלה של קידמה, של מודרניות, של נעורים, של חיים שוקקים. זיהום-השפה הוא IN.

פירסומאים מתפארים במודעות משובשות (אם היה ראש-עיר אחר...), מיפלגות פוליטיות מפרסמות מודעות בשפה קלוקלת ("יש לנו את העקרונות..."), עיתונאים מעניקים לכתבות כותרות שגויות, המסלפות כליל את כוונת הדברים ("הסופר מתחרה מול אלוהים", כשהכוונה היא "הסופר מתחרה עם אלוהים").

מי שנסנה לדבוק בעברית טובה נחשב כמיישן, כמי שאבד עליו הכל. להיות מודרני, להיות IN, פירושו לדבר בשפה משובשת יותר ויותר.

אנחנו הורסים במו ידינו את היקר באוצרותינו. כמו החברה הישראלית כולה, השפה השפה גסה, עניה, בלתי-מתוחכמת, בלתי-מודרנית.

בודאי, אין השפה קופאת על שמריה. השפה היא מכשיר אנושי, חלק מהחיים, והיא מתפתחת ומשתנה ומתקדמת כחיים עצמם.

אני רחוק מלהיות שמרן לשוני. עורתי לעצב את השפה העברית העיתונאית. גאותי על עשרות המילים שעיצבתי, שהפכו חלק מהשפה. יתר על כן, לצד השפה התיקנית קיימת שפת-הסלאנג, וגם לה יש קיום לגיטימי. היא מעשירה את שפת-הדיבור ומוסיפה לה חיות.

אולם אין לכל אלה ולא כלום עם שיבוש השפה התיקנית עצמה בידי עם בורים מתייהרים. יש אומרים: "אם זה מובן לכולם, אז זה בסדר." או: "אם מרבדים ככה, סימן שכך צריך להיות."

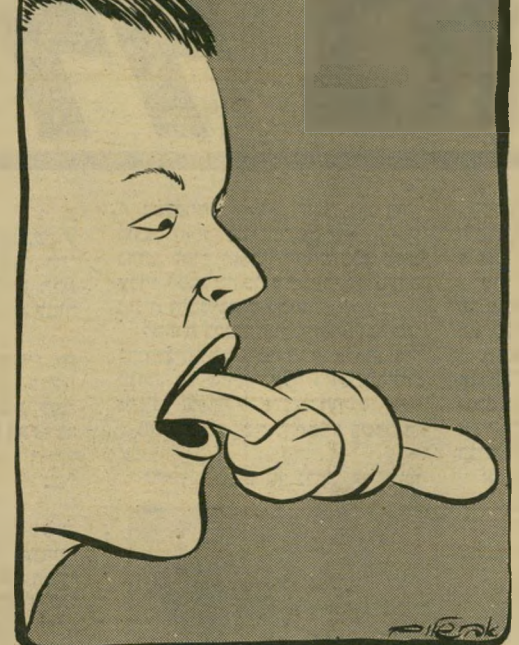
לא דובים ולא יער. כאשר אומרים האומרים, "זה נראה לי", כשהם מתכוונים לזה, נראה לי — זה מובן אולי, לכל אדם זה מטשטש את הכוונה. (זה נראה לי בעבר או נראה לי עכשיו?) זה הורס את יפי השפה עצמה. זה פוגע ביצירתנו התרבותית. ובלעדיה — מה אנחנו? מדוע אנחנו חיים כאן, בארץ העברית, ולא בלוס-אנג'לס?

קם לנו גודד של מגיני הסביבה. היכן גודד מגיני השפה?

שר לבטא את כוונתי במדויק, אין לי גם הכושר לחשוב במדויק. הכל נעשה "בערך", "כמעט". כאשר בריטי משכיל רוצה לבטא מחשבה מסוימת, הוא יכול לבחור בין חצית-ריטר מילים חלופיות, שיש ביניהן הבדלים דקים של משמעויות, של גוונים, של נואסים. הוא יכול לדקדק לגמרי בכיטוי כוונתו. רצותו להתלוצץ, ללעוג, ללגלג, לציון, לשבח — לכל כוונה יתאים את המילה הנכונה בדיוק.

כאשר לרשותו של נכח-לשון עומדת מילה אחת בלבד, וגם היא שגויה — מה הוא יכול להביא, מלבד כוונה גסה, תרתי-משמע?

בעולם של טכנולוגיה מודרנית, של מדעים מדויקים, כאשר יש יותר ויותר צורך בדיוק נמרץ, אוכזר השפה הוא אסון. הוא מכריח את המדען הישראלי לעבור מעברית קלוקלת לאנגלית.

בעייה לשונית

הוא מקשה עליו את ההתחרות עם עמיתים ביפאן, בקוריאה ובגרמניה, שכולם צוידו בגנהילרים ובכתיב-הספר במכשיר לשוני מדויק.

אוכזר הדיוק הוא אחת המחלות של החברה הישראלית. השרכב בבית יתקן את הברו ב-90%. פועל-המוסך יתקן את המכונית או את הטנק ב-90%. המפקד או הפקיד ימלא את המשימה ב-90%, בית-החרושת יספק את הסחורה (גם למומנים זרים) באיכות של 90%, בזמן של 110%.

נוצרת כאן תרבות-חיים של 90%, שאותה היטיב השר יצחק מודעי לבטא בשעתו, כשציין לשבח את כישוריו:

שיבוש השפה ממלא תפקיד חשוב בהידרדרות זו, משפיע עליה ומושפע ממנה.

אך מעבר לנוק מעשי זה — אוכזר השפה המדויקת — יש נוק חשוב יותר, עמוק יותר.

השפה אינה רק מכשיר-עבודה. השפה היא יצירה אסתטית. השפה היא תרבות. בהיכנסנו להיכל של שפה, קורא לנו קול: "של נעליך מעל רגליך".

השפה רמויה לקאתרלה גותית או למיסגד עתיק. היא מיבנה כביר, מעשה-אמנות עוצר-נשימה, אשר דורות-דורות של אמנים ואומנים אלמוניים עמלו עליו.

כל שפה — אנגלית כפיאנית, צרפתית כערבית, ואני משער גם שפות של "פראים" בחלקית-בל שונים — היא כסימפניה של בטוחו, כפסל של מיכאל אנג'לו, כציור של רמבראנט. כל אלה ביחד, ועוד הרבה יותר.

רק מטורף יטול לידו פטיש כדי להוריד אצבע לפסל "רויד", או סכין כדי לחתוך את הבר של "מונה ליהו". אך כל שוויצר ישראלי מנופה יתעלל בשפה העברית בלי מחשבה יתרה. נפלה בחלקנו שפה יפהפיה.

אמנם, איש אינו יכול לומר כי שפה מסוימת יפה מרעותה. כל שפה היא יצירת-אמנות שלמה בפני עצמה. אך מי יפקפק ביפי שפתנו?

מילחמה בזיהום הסביבה החלה. באיחור של כמה עשרות שנים נאלץ גם המימסד הפוליטי המפגר לשים את ליבו — או לפחות לתת את דעתו — להשחתת הארץ.

הנחלים הפכו לביבים. האוויר מורעל. אתרים היס-טוריים נהרסים. ערכי-נוף, שאין להם תחליף, מוזשי-חתיים בלא-יתקנה.

הוחלט להקים מיסד לאיכות-הסביבה. אמנם גם על כך התלקחה מילחמת גוג ומגוג, וכל שר לוחם בשינוי ובציפורניו על כל חלקיק של מחלקה ואגף. אבל הנושא מונח לפחות על השולחן.

לא כל מילחמה אחרת, שאינה פחות חשובה בעיניי. המילחמה בזיהום השפה.

י בעיניו שיטחי בעיתון עברי — כל עיתון עברי — כדי להיתקל בסמינים של זילווול מוחלט בשפה.

אינני מתכוון כאן לשגיאות-דפוס — שגם עליהן אין סלוח. עיתון יומי, המעסיק מאות עובדים — מדוע לא יעסיק עובד אחד או שניים נוספים כדי להבטיח דבר שהוא מובן מאליו בעיתון אמריקאי או אירופי — עמודים בלי שגיאות?

אני מתכוון כאן לתופעה הרבה יותר חמורה: הבורות הלשונית של רבים וטובים מעיתונאי ישראלי.

היתכן שעיתון אמריקאי יקבל לעבודה עיתונאי, ולוא זוטרי שבזוטרי, שאינו שולט בשפה האנגלית? היתכן עיתונאי גרמני, צרפתי, רוסי או ספרדי הכותב את שפת-אמו בשגיאות גסות? העיתונות היא מכשיר של תיקשורת כתובה. כליה-העבודה הבסיסי שלה הוא השפה. כאשר העיתונים מזלזלים במכשיר זה, מי יכבד אותו — או אותם?

ברדיו ובטלוויזיה המצב אינו הרבה יותר טוב. החדשות מנו-סחות היטב. אך ברגע שנשמע קולו של כתב המוסר כתבה "מהשח" — עלולות השגיאות הגסות לרדוף זו את זו.

כל-יהי-תקשורת האלקטרוניים מרבים בראיונות. מופיעים בהם לא רק עובדים-יושבים ברחוב כבית-שאן, אלא גם פרופסורים מכובדים מירושלים, פוליטיקאים, נקאים. רבים מאלה מבקשים להדהים במילים מפוצצות, בעברית ובלועזית (לעיתים קרובות מבוטאות המילים הלועזיות בצורה שגויה, אבל זה סיפור אחר). ובין כל המילים המפוצצות, האמורות להציג לראווה את רמת-ההשכלה הגבוהה של הדוברים, נשמעות שגיאות כה בסיסיות, כה מהותיות, עד כי ברור שאין לאיש מושג אמיתי בשפתו.

אין לתופעה זו אח ורע בעולם. מקובל בעמים מסוימים שחפריה-השכלה מדברים בשגיאות. אך בשום מקום בעולם אין בני המעמד המשכיל, העילית התרבותית והחברתית, הפרופסורים וחברי-הספר-למנט, מדברים בשפה משובשת.

אנחנו ארץ-הגידרה. רבים מאורחי ישראל נולדו מחוץ לגבולותיה, ושפת-אמם אינה עברית. לכל מי שבא ארצה כמבוגר יש סלוח. מותר לו לשגות.

אבל בכל מערכת-החיים בארץ שולטים כיום ילידי-הארץ, אנשים שהעברית היא שפת-אמם, ולמעשה השפה היחידה שהם שולטים בה. אם אפשר לקרוא לזה "שליטה".

החניכים האלה של מערכת-החינוך הישראלית הם ברובם נבדלים-לשון.

פרופסורים מכובדים יאמרו "יש לי את זה" ו"אין לי את זה". חברי-כנסת נכבדים ינאמו "בגלל ש..." פרשן-טלוויזיה חשוב ידווח כי "צד"ל הוריק כפר לבנוני". עיתונאים יכתבו "גנהתי" ו"העלתי", כשהם מתכוונים לומר "גנתי" ו"העלתי". כולם כאחד יגידו "אם הייתי רוצה..."

אילו היה זה שלב-מעבר, ניהא. אבל אין לי ספק, מתוך התבוננות רבתי-שנים, כי כל שנתון גורע מקודמו. זיהום-השפה מתמזר והולך.

יש לכך סיבה פשוטה: בינתיים עברה ההוראה מידי הוותיקים, שלמדו עברית כהלכה, בחו"ל או בארץ, ושהשפה היתה חשובה ויקרה להם, לידי תניכי ישראל-החדשה, ששפתם קלוקלת.

כאשר אלה מתחנכים דור חדש, מוכרחה השפה להידרדר עוד ועוד. כאשר נחל הופך בבי-שופכין, הכל מריחים. כאשר נוף יפהפה מתמלא בשיכונים מכוערים, הכל רואים. כאשר עשן שחור ממלא את חלל עמק-זבולון, אי אפשר להתעלם מזה. אך זהו-השפה-המשפחה-מתפשטת בשי-קט, כמו וירוס בגוף. אין לו ריח.

אם זה חשוב ככלל? האין לנו ראגות חמורות יותר? האין כאן הקפדה יתרה של יפני-נפש, המקפידים על קוצו של יוד?

לא. זה חשוב. זה חשוב מאוד-מאוד. השפה היא מכשיר של מחשבה ומכשיר של תיקשורת.

כאשר השפה משתבשת, היא מאבדת את דיוקנה. אין עוד משמעות ברורה למילים. וכאשר אין לי הכו-